

Operation X: "Den brændende sandhed"
Interview med modeforsker Else Skjold

Hvad er din funktion her på Designskolen Kolding?

Jeg er forsker i designledelse. Det er lige dele kommunikation, erhvervsudvikling og design med fokus på bæredygtighed og brugerperspektiver.

Nu har vi to talt meget om fast fashion og hvordan de store tøjproducenters tilgang til at producere tøj, har ændret sig. Men for en udenforstående, der aldrig nogensinde har hørt om det her begreb og ikke aner hvad det betyder - kan du ikke prøve helt kort at fortælle hvordan modeindustriens måde at producere tøj på, har ændret sig over de sidste 20 år?

Man plejer at sige, at fast fashion har sit udspring i starten af 1990'erne. Her begynder vi at outsource vores produktion af beklædning til billige produktionslande: Kina, Bangladesh - østen i det hele taget. Det betyder, at man kan få meget større volumen for en meget lavere pris på den enkelte vare.

Så helt kort, hvad betyder begrebet fast fashion?

Fast fashion betyder bare, at det går meget hurtigere. Tilbage i 1980'erne havde man to kollektioner om året, så har du nu som minimum fire, og når du snakker fast fashion er du måske oppe på 100-150 kollektioner plus ekspreskollektioner, dvs. der kommer nye kollektioner ind - hvis ikke dagligt - så på ugentlig basis.

Hvad er en ekspreskollektion?

En ekspreskollektion er en lille kollektion, der kommer ud over de faste kollektioner. Hvis en virksomhed har ca. 80 kollektioner om året, så kan der også komme kollektioner, der følger en nyopstået trend.

Så når jeg som forbruger går ind i en fast fashion butik, hvordan kan jeg så helt konkret se, at her er tale om det, du kalder fast fashion?

Som helt almindelig forbruger kan man kende fast fashion ved, at der hele tiden er nyt vareudbud, og at prisen er relativt lav.

Hvorfor er det et problem, at man som tøjkæde producerer meget mere og meget billigere og at det går meget hurtigere - hvad er de miljømæssige og ressourcemæssige problemer ved det?

Som grundprincip er det at producere meget ikke noget problem. Det var noget, der løste en masse ting rent demokratisk tidligere i århundredet, fordi der ikke var særlig mange, der havde råd til forbrugsvarer. Men man kan sige, at det er løbet løbsk og i dag forbruger man langt flere ressourcer end vi har, både på kloden og energimæssigt og på alle mulige andre niveauer. Der er tale om en overproduktion, og der er helt tiden for meget tøj. Og det er særligt slemt, når vi snakker mode, fordi i mode er der trends som dør. Så når noget ikke er på mode mere, så dør trenden ok kan ikke sælges mere.

Du har tidligere kaldt fast fashion for mode på steroider - kan du forklare, hvad du mener med det?
Grundværdien i fast fashion er jo, at modens værdi handler om det nye. Det er den tendens, der er speedet op. Derfor har jeg kaldt fast fashion mode på steroider - det er usundt men man bliver godt pustet op af det, og det er lidt det samme, der sker i modeindustrien. Det ser måske flot ud, men det er ikke langtidsholdbart og det er ikke sundt.

Hvorfor er det ikke sundt?

Fordi der altid er et indbygget spild i hele værdikæden. Der er spild, når man producerer råmateriale, når man klipper beklædningsdele ud i stof, der er spild i virksomheden, der ikke får solgt sine kollektioner. Og der er i højere grad også spild hjemme i garderoberne hos folk, fordi man køber mere end man bruger. Så hele kæden igennem er der problemer med overproduktion og overforbrug.

Hvilket behov har denne ekstremt hurtige produktion af tøj skabt hos forbrugerne?

Når man har en sektor i en industri, der i den grad appellerer til den her tørst efter det nye, så opspeeder man vores naturlige behov for udskiftning. Kigger man, som jeg har gjort, ind i folks faktiske vaner omkring tøj, så er skiftet markant langsommere. Vores tøj er et identitetsarbejde og vi skifter ikke identitet hver anden uge. Så der er en mismatch mellem alt det nye og hvordan vi egentlig har det godt. Det stresser faktisk nogle forbrugere og det stresser også systemet.

Hvad er det for et billede, der tegner sig af denne produktionsform?

Der er som sådan ikke noget galt med fast fashion modellen. Det der er galt er, at der er så meget ressourcepild. Hvis man kan udvikle denne fast fashion model så de råvarer, der bliver brugt, bliver ved med at cirkulere i en lukket cirkel, så behøver der ikke nødvendigvis at være noget galt med den. Det er bare ikke sket endnu, og derfor ser vi fortsat ressourcepild hele værdikæden igennem. Det er ikke fornuftigt - hverken forretningsmæssigt eller miljømæssigt.

Hvad er fast fashion et billede på?

Sådan som det fungerer lige nu er det lidt som et hamsterhjul, der kører rundt og rundt, og der er mange, der prøver at finde ud af, hvordan kan vi få det til at køre lidt langsommere.

I modebranchen taler man mere og mere om bæredygtighed og om grønne løsninger. Hvad er det for en tendens?

I forhold til andre brancher har modebranchen været lidt langsommere. Andre brancher har været mere på forkant og klædt sig på til det, der kommer. Vi ved alle sammen, at det kommer: Der kommer til at være mangel på ressourcer, der kommer til at være mangel på arbejdskraft og energiforbruget kommer til at koste meget mere. Så det er klart, at den der forbereder sig godt er godt klædt på til fremtiden.

Bæredygtighed indenfor mode er mange ting. Hvis vi nu retter fokus imod den sidste del af produktionskæden - altså der hvor tøjet er blevet produceret og hvor tøjet hænger i butikkerne, og hvor forbrugerne kan gå ind at købe det, så er der rigtig mange store fast fashion brands, der

begynder at tale om cirkularitet, og det her med, at vi skal give tøjet et nyt liv. For én, der aldrig nogensinde har hørt om det her begreb, hvad vil det sige, at et stort fast fashion brand vil være cirkulært eller er cirkulært?

Hvis man vil forstå, hvad cirkulær økonomi betyder i forhold til fast fashion, så er det at hamsterhjulet ikke efterlader nogen spor. Det kører ikke ind i nogen eller kører nogen over. Det vil sige, at der er mange af de store kæder, der begynder at eksperimentere med at få ressourcspild tilbage i loop, så vi i virkeligheden kan få folk til at tage tøjet med tilbage i butikken, og få det sendt tilbage og få det lavet om til tøj igen. Der er mange eksperimenter, der handler om lige præcis det. Det er jo måden at fremtidssikre den del af modesektoren på.

Nogle fast fashion brands har gjort ekstra meget ud af cirkulær økonomi - hvordan er det gået for en koncern som fx H&M eller Bestseller, som har gjort rigtig meget ud af at få udbredt det her budskab om en cirkulær omstilling? Hvordan er de lykket med det?

Hvis man ser på de helt store brands indenfor fast fashion - H&M, Zara; Bestseller - nogen af dem vi kender herhjemme i DK, så er de jo gået i gang med denne omstilling. Men det er vigtigt at forstå, at man ikke kan foretage sådan en omstilling fra den ene dag til den anden. Måske er man 10 % bæredygtig, men der er stadig langt til 100 %. Symptomatisk for hele branchen er, at langt de fleste er 30 % bæredygtige, pionererne 60 %. Du kan næsten ikke finde nogle på 100 %. De store virksomheder har volumen og ressourcer til at gøre noget ved det. Men det gør man ikke bare lige på et par år - det er klart.

Alligevel får H&M og Bestseller ekstremt meget positiv omtale i pressen, fordi de er gået med på den grønne vogn. Hvilket budskab efterlader det os omverdenen?

Der har været stor omtale om de her brands, fordi de er begyndt at tage skridt mod en mere bæredygtig forretningsudvikling. Det er klart, at vi ved jo godt alle sammen, at når du er stor, så har du også et stort ressourceforbrug. Du har stor volumen, du har ligesom musklerne til at gøre noget. Der er ikke noget at sige til, at når de så gør noget, så får det stor opmærksomhed. Det får mere opmærksomhed end hvis en to-mandsvirksomhed, der har 90 % bæredygtigt tøj. Det er klart, at det bliver bemærket.

Hvad er det for initiativer de lykket med?

De begynder at sætte bæredygtighed på dagsordenen, og begynder at kommunikere med forbrugeren om, at det du har er noget, der er værdifuldt. Du har købt et stykke ressource. Det vil vi faktisk gerne have tilbage. Så kan der godt være langt til, at man lykkes med det 100 procent, men de er i hvert fald begyndt at stimulere en forbrugeradfærd, der vil noget andet end brug og smid-væk.

Hvorfor er det så vigtigt for dem?

Fordi de godt ved, hvad fremtidssceneriet er, hvis de ikke begynder denne omstilling. Vi ved allerede, at råvarer, arbejdskraft og energi bliver dyrere. Hvis de ikke omstiller sig, dør de.

Er det overhovedet muligt, når man producerer fast fashion samtidigt, at være en miljøansvarlig virksomhed?

Forskningen er generelt splittet i spørgsmålet om bæredygtig mode. For hvis mode hele tiden handler om, at der skal komme noget nyt og bæredygtighed handler om, at vi skal være i balance, så snakker de to ting mod hinanden. Det er så vigtigt at understrege, at der er mange måder at arbejde med bæredygtighed på. Der er ikke kun én rigtig løsning. Og jeg er sikker på, at der er mange tiltag på vej som netop handler om at cirkulere materiale, så det fortsat er muligt at bevare den hurtige udskiftning af kollektioner.

Hvad er det for et problem vi ser i dag?

Der er for meget spild af dyrebare ressourcer. Punktum. Der er for meget tøj, der ikke bliver brugt. Der er for meget tøj, der har krævet naturressourcer, som har krævet arbejdskraft og som har krævet energi. Man bliver nødt til at lære, at man hele tiden er nødt til at tage det tilbage. Og det kommer vi også til at lære som forbrugere.

Og hvordan er det så, at de her store virksomheder prøver at lære os det som forbrugere?

Et tiltag er, at store virksomheder er begyndt at samle gammelt tøj retur, og krediterer forbrugeren med rabat og et klap på skulderen. Det er en slags loyalitetsaftale, der skal få forbrugerne til at overveje alternativer til at smide tøjet i skraldespanden for det er faktisk noget værd både for mig og for dem.

Når man som stor virksomhed gør et stort nummer ud af at fortælle om verdenen, at man er bæredygtig og man høster meget positiv omtale, men samtidigt bliver ved med at producere fast fashion. Hvorfor er det så alligevel så vigtigt at sige, at de er bæredygtige?

Bæredygtighed er det allervigtigste parameter for at positionere sig på markedet i dag og fremover. Det ved de store virksomheder godt.

Hvad er det så for budskaber, de sender ud til os som forbrugere?

Hovedbudskabet er "dit affald er guld".

Hvordan påvirker de her budskaber forbrugerne?

Ud fra den viden jeg har, så er hovedmålgruppen for denne type virksomheder de unge. Unge mennesker er nogle af dem, der skifter rigtigt hurtigt ud, fordi de udvikler identitet og hele tiden spejler sig i, hvad de andre har på. Og så har de også shopping som en fælles aktivitet. Det med at påvirke den gruppe, som vi fra forskning ved, er den gruppe der forbruger allermost.

Men er det ikke paradoksalt, at en virksomhed som H&M siger, at man skal aflevere sit gamle tøj, så får man noget nyt billigere. Hvordan hænger det sammen?

Jeg tror, det er den bløde overgangsmåde at få os i gang på. Man kan ikke som fast fashion virksomhed skrue ned for tempoet fra den ene dag til den anden - så lukker forretningen. Så det handler om at få udviklingen stimuleret og afprøve forskellige forretningsmodeller.

Er det et oprigtigt ønske fra virksomhedernes side at blive bæredygtige eller er det fordi de ved, at der er en stor brandingværdi i det?

Ud fra mit personlige synspunkt, så er jeg egentlig fuldstændig ligeglad med, hvor oprigtigt det her er ment fra virksomhedernes side. Jeg tror udmærket godt, at de er klar over, at det er en nødvendighed. De bliver nødt til at fremtidssikre sig og den bæredygtige dagsorden er den eneste vej at gå.

Vi har jo kigget lidt på nogle forskellige brands. Vi har bl.a. kigget på H&M og Bestseller. Og det har vi fordi, de er nordens to største tøjproducenter. Og de gør rigtigt meget ud af det her med at genvende og genbruge tekstiler. Men vi har fundet ud af, at de afbrænder flere tons nyt og ubrugt tøj (journalisten viser fotos til Else Skjold). Hvad mener du om det?

Hvis vi lagde de her billeder ind i en tidskapsel til en ikke så fjern fremtid - 5 eller 10 år og lod nogen åbne den tidskapsel, så er jeg sikker på, at de kommer til at ryste rigtig meget på hovedet. For det her er jo hverken sund forretning eller sund fornuft. Det har jo krævet en hel masse plads på vores planet - ressourcer fra vores planet, arbejdskraft, energi og penge at frembringe de her produkter. Så det er ufornuftigt at brænde dem af. Det tyder jo på, at der er noget galt i det system - systemet er defekt.

Det vi har fundet ud af er, at de igennem de sidste mange år i gennemsnit har brændt 12 tons tøj af om året. Hvad tænker du om det?

Jeg tror det handler om, at vi har fået dårlige vaner af at agere i en traditionel forretningstankegang, der handler om at lave et produkt, sælge det - og bliver det ikke solgt kan du ikke bruge det til noget. Og der må jeg bare sige, at i fremtiden kommer det her ikke til at kunne være rentabelt.

De varer du ser på billederne, er fra H&Ms varelager i Greve. Vi har fået fortalt, at H & M ikke har noget spild, så vi ringede til en ledelsesfigur i virksomheden. De siger, at de ikke kender til afbrændingen. Er det en sandsynlig forklaring? Hvis man skal tage deres ord for pålydende, hvad tænker du så om H&Ms ledelse ikke kender til, at der er så stort et spild?

Jeg har meget svært ved at tage stilling til, hvem der ved hvad. Men jeg ved, at der er enormt mange problemer med gennemsigtighed i denne branche - både hvor tøjet er lavet henne, under hvilke vilkår og måske også, hvor det bliver destrueret. Brandingmæssigt er det jo et problem for dem, når de siger at de gerne vil cirkulere materialer, og dette foregår parallelt med. Det er selvfølgelig et problem for dem.

Jeg vil lige vise dig nogle tal fra fragtbreve som vi har fået agtindsigt i. Det er afbrænding af tøj gennem de sidste 5 år fra 2013 og frem til nu. De har brændt 128 ton af i løbet af de 5 år. De her fragtbreve sender Bestseller til forbrændingsanlægget med detaljeret oplysninger, så du kan se, hvad det er for en type tøj de brænder af. Du må gerne læse højt.

Der står jeans: 125 styk, T-shirts: 87 styk - og det er, så vidt jeg kan se, paller. Det er ikke et par bukser men en palle med bukser - altså 125 paller med bukser.

Gennem de sidste 2,5 år har Bestseller brændt 7.894 par bukser af. De har brændt 19.050 sweatre og 11.126 par jeans, som jo faktisk er noget af det der er nemmest at genanvende. Og så har de brændt 1.204 T-shirts af. Hvad tænker du?

Jeg tænker, at vi forbrugere nok skal til at overveje lidt mere, hvad vi godt kunne tænke os at investere i. Når du køber noget, så køber du også den fremtid, du gerne vil have. Det jeg også tænker er, at dette jo bare er et af symptomerne på en branche med alt for meget spild.

Bestseller har ikke ønsket at tale med os. Vi har kontaktet dem, men de skriver i en mail, de 128 tom kun udgør 0,1 promille af deres samlede produktion. Så er det vil et meget lille problem, der er tale om her?

0,1 promille af en virksomhed som Bestseller er jo rigtig meget og den 0,1 promille er jo bare et af de steder, der er spild i hele værdikæden. Den trøje, vi selv køber for meget og smider ud, bliver også brændt. Så på en måde er vi alle medskyldige i noget meget ufornuftigt fra et miljømæssigt synspunkt, forretningsmæssige synspunkt og etiske synspunkt.

Bestseller siger, at det tøj, der er sendt til afbrænding primært er tøj, der har lidt vandskade under transporten til Danmark. Er det en sandsynlig forklaring, at det alt sammen har lidt vandskade? Man kan jo undre sig over, at der over så mange år har været så meget vandskade.

Er det ikke naturligt at så store virksomheder som H & M og Bestseller har et spild? Hvorfor er det overhovedet et problem, at de brænder tøj af?

Rent ressourcemæssigt og virksomhedsmæssigt, så er det jo ikke særlig fornuftigt at brænde ressourcer af som vi har betalt for.

Hvad er det paradoksale ved bl.a. Bestsellers afbrænding af tøj?

Der skal ikke herske nogen tvivl om, at det er meget problematisk at producere noget, som ikke bliver brugt, og som bare bliver lavet for at blive ødelagt. Nogen har jo gået og sprøjtet bomuldsmarker, polyesterfabrikker har produceret materialer, damer har siddet og syet under ikke altid optimale forhold osv. Der er gået en masse energi ind i produktionen, og det giver ingen mening at brænde det af. Men jeg tror, at det giver mening i det system vi har nu. For mange virksomheder ved ikke, hvad de ellers skal stille op. Sådan er økonomien skruet sammen. Jeg tror, der er en stor lyst til at løse de her problemer. Men de er jo ikke løst - det er derfor vi taler om bæredygtig omstilling. Det ligger i ordet omstilling. Vi er der ikke endnu.

Hvorfor siger de så et og gør noget andet?

Fordi de godt ved, hvilken vej de skal gå.

Hvorfor brænder de tøj af?

Vores nuværende system er ikke gearet til at tage vare på det spild, der er igennem hele værdikæden. Systemet kører, hvis du kalkulerer spildprocenten med af det tøj du producerer, men du kan ikke komme af med det. Du kan måske ikke engang donere det væk. Så når de gør det, er det fordi, der er noget galt med den struktur vi har nu - vi har lavet et økonomisk system, hvor det kan betale sig.

Er afbrændingen et udtryk for overproduktion?

Det er udtryk for en gammeldags industrialisme, hvor man smed ting væk. Hvor man kunne forbruge løs af naturens ressourcer lige så meget man ville, bruge det, smide det væk. Det er den proces vi har speedet op over det sidste århundrede. Nu er det løbet løbsk. Vi kan ikke gøre det mere. Når man ser det her, er det fordi, at det system vi har haft, er ved at bryde sammen. Virksomhederne ved godt, at de er nødt til at komme i gang med denne her omstilling.

Hvilket ansvar har de for det?

Store virksomheder er også store spillere. De har musklerne til at gøre noget. Det vi ser i forskningen er, at de faktisk også gør noget. Man kan altid sige: gør de nok? Det er overhovedet ikke spor godt at brænde tøj af, men de store virksomheder gør stadig mere end mange små og mellemstore virksomheder, hvor man ikke har musklerne til at omstille sig. Så det er meget dobbelt. For de store virksomheder både fører an, men er også nogle af dem, der har de største problemer. De bliver også nødt til at føre an.

Hvad kunne de gøre i stedet for afbrænding?

Noget af det vi kigger på her på Designskolen Kolding, hvor vi uddanner unge designere, er, at uanset om du arbejder med *slow* eller *fast* fashion, så er du nødt til at medtænke, at ressourcer ikke bare er noget, du bare kan bruge og smide væk.

Man kunne forestille sig mange alternative fremtidsscenerier: Lejeordninger, cirkulering af materialer, re-designe død kollektioner osv. Vigtigst af alt kan man undersøge om forbrugeren overhovedet er interesseret i den hurtige udskiftning af trends. Der er efterhånden så mange, at folk begynder at være ligeglade - bare de føler sig tilpas i det tøj, de har. Jeg tror, at man kommer til at se nye materialer i spil, som nemmere kan laves om til noget andet. Bomuld er jo åndssvagt ressourcekrævende, så måske er det bare ikke det rette materiale til fast fashion

Hvorfor har vi aldrig hørt om der her spild før?

Jeg synes jo det er underligt, at vi taler så meget om spild af mad, spild af hårde hvidevarer, spild af alle mulige andre ting, men vi har som forbruger åbenbart meget svært ved at forholde os til det her med tøj. De fleste synes, at tøj skal være lækkert, nyt eller magisk - noget der gør smart. Og der har vi ikke lyst til at tænke på de her ubekvemme ting med miljøforurening. Det tog os jo 25 år alene at kende økomærket. Mode og beklædnings-branchen er først lige begyndt at omstille sig indenfor de sidste 5 år. Så det tager rigtig lang tid, før vi får indopereret det her

Hvor stor en hemmelighed er det, at tøjvirksomheder brænder tøj af?

Det er ikke noget, nogen taler højt om. Jeg tror ikke, der er nogen, der er særligt stolte af det. Og jeg tror heller ikke, at der er nogen, der synes, at det er særligt smart at gøre. Jeg tror bare, at der har manglet løsninger til, hvad man ellers skulle gøre. Og det er jo dem vi som uddannelse og forskningsinstitution skal være med til at finde frem til.

Nu har vi talt en del om fast fashion og produktionsforholdene. Under hvilke forhold er det her tøj blevet produceret?

Hele præmissen om fast fashion er jo netop, at vi begyndte at producere ting ude på steder, der tog meget mindre i løn end vi selv gjorde. Heldigvis er det blevet mere transparent, hvad det koster for de mennesker, at vi fx betaler dem 5 kr. mindre om ugen. Det koster jo et andet sted. Her er man nødt til at begynde at tale om 'true cost' - hvad er den rigtige omkostning ved den her billige T-shirt du køber. Der har været nogle rigtige omkostninger ift. miljø, ift. hende der sidder og syr det. Og det er hele vejen rundt. Hvis vi skulle betale det, der egentlig koster, så ville den T-shirt jo ikke være billig.

Hvis du skulle beskrive for en dansker som mig, som har nogle rigtige gode arbejdsforhold, hvordan er en arbejdsdag for en syerske i Bangladesh?

Jeg vil måske hellere være en burhøne i Danmark end jeg vil være en syerske i Bangladesh.

Hvorfor?

Når man hele tiden presser prisen, så har det jo en pris for de mennesker, der skal lave det. Det er jo logik for perlehøns. Men der er heldigvis ved at ske en udvikling nu. Nu begynder der at være en bevidsthed om, at man gerne vil have bedre arbejdsforhold, man vil gerne have bedre løn, bedre arbejdstider, man vil gerne have lov til at se sine børn mere, man vil gerne kunne sove, have mad, man vil gerne arbejde steder, hvor man ikke brænder inde. Man vil gerne have et sted, hvor der er sikrede arbejdsforhold, som vi danskere har sikret os gennem vores fagforeningsarbejde.

Generelt for hele branchen, hvordan er det urentabelt at være ubæredygtig?

Jeg tror der er en ret stor bevidsthed om i modebranchen, at det nuværende system ikke er langtidsholdbart. Derfor er der en kæmpe omstilling i gang, men det er netop en omstilling. Så selvom man er gået 5 % så er man ikke på 100 %.

Så helt kort, hvad er status på systemet?

Hvis systemet var min patient, og jeg var læge - så vil jeg sige, at patienten nu er begyndt at tage sin medicin. Hvis patienten skal overleve, så skal den have noget mere medicin, og den hedder bæredygtig udvikling.

Hvad er konklusionen på systemet som det ser ud nu?

Kogt ned i en maggiterning, så er der noget galt med det system.